

ESTE STILUL COGNITIV UN CONCEPT ÎNCĂ VIABIL? PROPUNERI PENTRU O ÎMBUNĂTĂȚIRE A MODALITĂȚILOR DE EVALUARE A STILULUI COGNITIV

Lucia Faiciuc

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

Conceptul de stil cognitiv se referă la orice fenomen de variabilitate interindividuală stabilă în forma activității cognitive¹. Deși cândva la modă, studiile asupra lui s-au rărit foarte mult în ultimele decenii, ajungând la statutul de concept controversat. Cauzele care au dus la această scădere a interesului pentru stilul cognitiv sunt multiple și vor fi analizate mai jos, pornind, în principal, de la două studii de sinteză elaborate de Messick² și, respectiv, Martinsen³. Pentru a le putea înțelege mai bine ar fi util, mai întâi, un scurt istoric.

1. SCURT ISTORIC AL PROBLEMATICII STILURILOR COGNITIVE

Cercetările care au pus bazele elaborării constructului de stil cognitiv au fost cele conduse în principal de către Klein și Gardner în anii '50, în cadrul fundației Menninger, având o bază conceptuală de tip psihanalitic. Ele s-au concentrat pe identificarea a diverse tipuri de control cognitiv. Acesta a fost definit ca un mecanism ipotetic care direcționează exprimarea nevoilor în modalități acceptabile social și specifice situației⁴. Ei vedeau controlul cognitiv ca o structură de durată, care apare prin interacțiunea între determinanții genetici și cei care țin de experiența de viață, ca un produs al dezvoltării (vezi Gardner și Long 1962, apud Martinsen⁵). Stilurile au fost diferențiate în raport cu modalitățile de control cognitiv, fiind definite ca patternuri de control cognitiv specifice unui individ (Klein⁶).

¹ J. Olry-Luis, *Les styles d'apprentissage: des concepts aux mesures*, „L'Année Psychologique”, 1995, 95, p. 317-432.

² S. Messick, *Bridging cognition and personality in education: the role of style in performance and development*, „European Journal of Personality”, 1996, 100, p. 381-389.

³ Ø. Martinsen, *The Construct of Cognitive Style and Its Implications for Creativity*, „High Ability Studies – The Journal of The European Council for High Ability”, 1997, 8, p. 353-376.

⁴ G. Klein, *Perception, Motives, and Personality*, New York, Alfred A. Knopf, 1970.

⁵ Ø. Martinsen, *op. cit.*

⁶ G. Klein, *op. cit.*

Ulterior, mulți autori, printre care se numără Vernon⁷, Petzold (1985)⁸, Tiedman (1989)⁹ și Messick¹⁰ au considerat cercetările mai sus amintite ca neconvingătoare și au semnalat o serie de inconsistențe ale teoriei controlului cognitiv. Printre altele, s-a susținut că multe dintre tipurile de control cognitiv identificate nu s-au dovedit a fi suficient de stabile de-a lungul diferitelor studii realizate pentru evaluarea lor, că măsurătorile pentru unele modalități de control cognitiv sunt orientate prea mult spre competență. S-a mai obiectat și că tipurile de control cognitiv identificate sunt unipolare și direcționate valoric, ceea ce le face mai asemănătoare aptitudinilor, și nu așa cum s-ar cere: bipolare și neutre valoric. Totuși, din aceste prime teorii, se pot păstra ca fiind valoroase conceperea stilului cognitiv ca un mediator subtil între personalitate și cogniție, precum și dimensiunile stilistice identificate de Klein și Gardner, pe baza cărora se pot evalua diferențele individuale în modalitățile de realizare a proceselor cognitive¹¹. Câteva dintre acestea sunt: nivelator vs. diferențiator, tipul de centrare a atenției, toleranță vs. intoleranță pentru stimuli ambigui și instabilitate, control flexibil vs. control rigid etc. Ulterior, s-au propus și alte dimensiuni stilistice, unele dintre ele devenite foarte populare. Prezentăm mai jos, după Messick¹², câteva dintre cele mai cunoscute dimensiuni ale stilului cognitiv:

- *dependența – independența de câmp*, dimensiune definită în raport cu tendința de aborda mediul în termeni holistici vs. analitici;
- *preferința pentru stabilirea unui domeniu categorial larg vs. îngust* pentru diverse categorii specificate;
- *tendința de considerare mai mult a similarităților vs. diferențelor* între stimuli în sarcinile de sortare liberă;
- *preferința de a forma conceptele în termenii relațiilor tematiche sau funcționale vs. în termenii atributelor descriptive sau pe baza apartenenței la o clasă*;
- *complexitate cognitivă vs. simplitate*, adică tendința de a concepe lumea, mai ales comportamentul social într-o modalitate multidimensională și discriminatoare, în care variatele dimensiuni sunt flexibil integrate, determinând o preferință pentru prelucrarea informației disonante vs. tendința de conceptualizare prin puține dimensiuni, nediscriminativ, de a răspunde consistențelor și regularităților din mediu prin preferința de a lucra informația consonantă;
- *tendința spre nivelare, egalizare vs. diferențiere, accentuarea diferențelor* dintre stimuli în sarcinile de percepție și memorie, de a percepe transformarea mai încet, respectiv mai rapid, exagerarea vs. minimalizarea schimbării și diferențelor din prezent și trecut;

⁷ M. D. Vernon, *The psychology of Perception*, Middlesex, Penguin Books, 1971.

⁸ Ø. Martinsen, *op. cit.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ S. Messick, *op. cit.*

¹¹ Ø. Martinsen, *op. cit.*

¹² S. Messick, *op. cit.*

– *impulsivitate vs. reflectivitate*, dimensiune definită în raport cu viteza și precizia cu care ipotezele alternative sunt formulate și prelucrate în condiții de incertitudine. Unii autori consideră că impulsivii sunt holistici în interpretarea stimulilor (Zelinker și Jeffrey, 1976, apud Messick¹³) și că sunt orientați mai puțin strategic, folosindu-și mai puțin repertoriul cognitiv de prelucrare a informației (Kemler, Nelson și Smith, 1989¹⁴);

– scanare cu o atenție *concentrată, îngustă vs. distribuită, extinsă*;

– scanare a atenției orientată spre *semnal vs. informație*, adică o tendință de căutare serială și selectivă vs. paralelă a informației țintă și a celei incidente¹⁵.

Dimensiunile stilistice enumerate mai sus sunt doar câteva dintre cele câteva zeci propuse de-a lungul anilor.

Câteva observații se impun și vor fi prezentate în continuare. Astfel, se aduce obiecția că majoritatea stilurilor au fost identificate empiric¹⁶, fără ca o teorie solidă să ghideze cercetările. Acest lucru a făcut dificilă elaborarea unui sistem de clasificare a diferitelor dimensiuni stilistice cunoscute până acum. De asemenea, nu s-a căzut de acord asupra bazelor teoretice și a procedurilor efective pentru evaluarea caracteristicilor stilistice în comportamentul unui individ. În legătură cu acest aspect e criticată procedura prin care se măsoară doar unul dintre poli stilistici, procedură care se consideră a fi mai adecvată pentru măsurarea aptitudinilor¹⁷. Pentru stiluri ar fi mai indicată folosirea rezultatelor care se obțin prin măsurarea ambilor poli stilistici, mai ales a diferenței dintre scorurile obținute la cei doi poli, care sunt puși astfel în contrast¹⁸.

O problemă importantă care s-a încercat a fi clarificată e aceea a diferențierii stilurilor cognitive în raport cu strategiile cognitive. Messick¹⁹ consideră că strategiile sunt specifice sarcinilor, fiind dependente de constrângerile legate de situație și de caracteristicile acestor sarcini, pe când stilurile cognitive au tendința de a fi mai generale în raport cu diversele sarcini cognitive. Dar strategiile, înțelese într-un sens mai larg, ca orice tip de influență care vine din partea unei dispoziții automate, se pot considera ca fiind echivalente stilurilor cognitive sau cel puțin ca fiind puternic influențate de acestea. Dintr-o perspectivă interactivă, Messick²⁰ e de părere că stilul cognitiv ar putea fi văzut ca o variabilă moderatoare care descrie diferențele individuale în modul de selecție și utilizare a strategiilor cognitive de nivel inferior. O astfel de concepție e în acord cu o definiție a stilului ca o euristică de nivel superior care organizează strategiile, tendințele și capacitățile mai specifice în paternuri funcționale caracteristice unui individ. El nu precizează însă

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

care ar fi originea unor astfel de euristici. Potrivit concepției lui Klein²¹, am putea presupune că ea s-ar afla direct sau indirect în componenta motivațional-afectivă a sistemului psihic.

Așa cum s-a văzut și mai sus, în strânsă legătură cu chestiunea distincției dintre stilurile cognitive și strategii, se află și problema stabilității stilurilor cognitive atât în timp, cât și în raport cu diversele sarcini sau diferitele tipuri de informații prelucrate. Conform definițiilor clasice, o anumită trăsătură stilistică ar trebui să fie stabilă în timp și să se păstreze pentru toate sarcinile și categoriile de informație. Datele tind să indice, după Martinsen²², o anumită stabilitate în timp a stilurilor: pentru majoritatea măsurătorilor realizate pentru evaluarea diferitelor dimensiuni stilistice s-au obținut valori acceptabile ale corelației test-retest (de ex., Messe, 1976, Goldstein și Blackman, 1978 și Kirton 1987²³). Există însă și date potrivit cărora stilul cognitiv se poate schimba cu vârsta (de ex. în Vernon²⁴). Ca urmare, Vernon²⁵ contestă existența unei stabilități în timp dovedite a stilurilor cognitive.

Și mai puține date (decât în cazul stabilității lor în timp) susțin constanța stilurilor în cadrul unor sarcini variate. Se poate obiecta însă că trăsăturile de personalitate, în general, se confruntă cu acest gen de problemă, ceea ce nu a făcut să se renunțe la studiul lor. Soluția care se propune ar fi o acceptare a interacțiunii persoană – situație. În acest context e importantă capacitatea de a prezice variațiile ca formă de manifestare comportamentală pe care stilurile le pot suferi în funcție de situație²⁶. Ca urmare, dovedirea constanței intersituționale depinde de modul în care se definește această constanță. Putem să presupunem că e vorba mai degrabă de constanța relației context/sarcină – strategie abordată. În plus, ceea ce s-ar cere nu e constanța valorilor obținute de un individ la evaluările succesive cu același tip de probă în contexte diferite, ci constanța poziției sale în aceste evaluări pe o anumită dimensiune stilistică, relativ la poziția altor indivizi.

Confruntat cu problemele de ordin teoretic și de elaborare a procedurilor de evaluare amintite mai sus, constructul de stil cognitiv a intrat într-un con de umbră în perioada anilor '70. Mulți dintre contestatarii săi (de ex., Petzold 1985, Tiedmann 1989²⁷) au susținut că cercetările asupra stilului nu merită efortul cerut, că noțiunea în sine nu are un dinamism suficient. Cercetările au continuat, totuși, în această perioadă, mai ales în domeniul psihologiei aplicate, conceptul fiind mai des pomenit mai ales în domeniile psihologiei educaționale, a psihologiei consumatorului sau cel al psihologiei politice, în care a existat o preocupare mai accentuată pentru studiul

²¹ G. Klein, *op. cit.*

²² Ø. Martinsen, *op. cit.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ M. D. Vernon, *op. cit.*

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ Ø. Martinsen, *op. cit.*

²⁷ *Ibidem.*

diferențelor individuale și al consecințelor practice ale acestora (vezi, de ex., cercetări realizate de Foxall & Goldsmith²⁸, Vertzberger²⁹, Lyons³⁰).

În prezent, se constată un reviriment în ceea ce privește constructul de stil cognitiv, susținut de creșterea interesului pentru studiul diferențelor individuale și apariția unor noi teorii care oferă speranțe în ceea ce privește viabilitatea constructului.

Autori care, recent, au propus noi stiluri cognitive, cum e cazul lui Sternberg³¹, consideră că majoritatea teoriilor clasice ale stilului sunt lipsite de validitate internă, externă și de construct. De asemenea, Baron (1982)³² susține necesitatea unei definiri mai precise a stilului, care s-ar putea obține, în principal, printr-o integrare într-o conceptualizare mai largă a proceselor cognitive, remediindu-se astfel multiplele deficiențe ale cercetărilor clasice. De aceeași părere e și Messick³³, care crede că fragmentarea teoriilor asupra stilurilor cognitive poate fi explicată parțial prin originile lor în tradiții de cercetare diferite: diferențială, psihanalitică, gestaltistă, cognitivă. Ca urmare, s-ar impune includerea acestor teorii ale stilului în sisteme teoretice și relaționarea lor cu abordări actuale asupra proceselor cognitive și asupra personalității. Astfel, ar fi posibilă o mai bună operaționalizare a stilurilor, elaborarea unor proceduri de evaluare mai precise. În această direcție se înscrie Sternberg³⁴, care propune o teorie complexă asupra stilurilor intelectuale. Ea are legătură cu una dintre subteoriile formulate de el asupra inteligenței, și anume de cea referitoare la inteligența practică. Stilurile intelectuale s-ar referi la felul în care inteligența e folosită în viața de zi cu zi, adică la modul în care individul reușește să realizeze autoguvernarea și nu la capacitatea sa de a o face. Autorul mai sus citat identifică cincisprezece constructe unipolare care pot contribui împreună la alcătuirea unui profil stilistic. Determinarea lor pleacă de la șase aspecte pe care le pot avea stilurile intelectuale: funcție, formă, nivel, grad de deschidere și tendințe. Aceste aspecte ar caracteriza și inteligența, în general, înțelegând ca o formă de autoguvernare.

O altă nouă teorie, propusă de Riding și Cheema (1991)³⁵, încearcă și ea o unificare, o sistematizare a datelor legate de stil, pe baza datelor neurofiziologiei

²⁸ G. R. Foxall, R. J. Goldsmith, *Consumer Psychology for Marketing*, London, Routledge, 1994.

²⁹ Y. J. Vertzberger, *The World in Their Minds: Information Processing, Cognition and Perception in Foreign Policy Decisionmaking*, Stanford, Stanford University Press 1991.

³⁰ C. A. Lyons, *The Learning Process: The Role of Brain Functioning, Cognitive Style and Personality Variables*, în: M. L. Languis, D. J. Martin, P. J. Naour, J. J. Jr. Buffer (ed.), *Cognitive Science – Contribution to Educational Practice*, Philadelphia, Gordon and Breach Science Publishers, 1991, p. 195-215.

³¹ R. G. Sternberg, *Styles of Thinking*, P. B. Baltes, U. M. Staundinger (ed.), *Interactive Minds. Life-Span Perspectives on the Social Foundation of Cognition*, Melbourne, Cambridge University Press, 1996.

³² Ø. Martinsen, *op. cit.*

³³ S. Messick, *op. cit.*

³⁴ R. G. Sternberg, *op. cit.*

³⁵ Ø. Martinsen, *op. cit.*

privitoare la asimetria funcțională a emisferelor cerebrale. Ei au integrat diferitele dimensiuni stilistice clasice și diferitele teorii într-un cadru cu doar două dimensiuni stilistice supraordonate, care țin de două distincții fundamentale: holistic vs. analitic și verbalizatoare vs. imaginativ. Prima distincție s-ar referi, deci, la tendințele de a prelucra informația dată ca întreg vs. pe părți, iar cea de-a doua s-ar referi la tendința de a reprezenta informația folosită în procesele gândirii printr-o codare verbală vs. imagistică. O clasificare asemănătoare e realizată și de Schmeck (1988)³⁶ în stiluri globale vs. stiluri analitice.

Un alt tip de categorizare a stilurilor a fost realizat de Miller (1987)³⁷. El susține că stilurile pot fi clasificate ținând cont de faptul că ele pot descrie subprocesele ale celor trei procese de bază: percepția, memoria și gândirea. Pe aceeași linie se înscrie și Baron (1982)³⁸, care încearcă o conceptualizare a stilului cognitiv orientată tot spre procesele cognitive. El propune o relaționare a constructelor stilistice – sau a propensităților, cum le mai numește – cu cinci faze ale procesului gândirii (propușe de Dewey în 1933). Propensițiile au fost descrise ca tendințe de a recunoaște vs. a nu recunoaște o problemă (în faza recunoașterii problemei), de a genera un număr mai mare vs. mai mic ipoteze, înainte ca vreo dată legată de problemă să fie luată în considerare, și tendința de a considera ipoteze obișnuite vs. noi (pentru faza de generare a posibilităților, ipotezelor), tendința de a căuta și a lua în considerare predominant datele, informațiile care confirmă vs. infirmă ipotezele alese (în faza raționamentului), tendința de a răspunde pe baza dovezilor concrete, actuale vs. pe baza convingerilor personale formate anterior (în faza de revizuire) și preferința de a folosi un criteriu cu un grad de strictețe mai mic vs. mai mare pentru stoparea procesului rezolutiv (în faza de evaluare). La baza diferențelor individuale care influențează modul de desfășurare a acestor faze ale procesului de rezolvare a problemelor se presupun mai multe cauze, dar cea mai importantă ar fi aceea a unui principiu al eficienței potrivit căruia investiția în continuarea procesului de gândire e evaluată comparativ, prin considerarea gradului de efort și de plăcere (beneficii) care se așteptă a fi realizate prin continuarea procesului.

Referindu-ne la teoriile recente asupra stilului cognitiv prezentate mai sus, am putea spune că s-a făcut un prim pas în direcția unei fundamentări teoretice unitare a stilului cognitiv, prin raportarea stabilității unei dimensiuni stilistice la interacțiunea individ-situație și interpretarea rezultatelor cercetărilor de până acum în lumina datelor neurofiziologice și ale psihologiei cognitive.

2. CLARIFICAREA UNOR ASPECTE CARE ȚIN DE DEFINIREA STILURILOR COGNITIVE

Totuși, trebuie remarcat faptul că până acum nu s-a făcut o distincție clară între diferitele niveluri la care stilul cognitiv poate fi definit și studiat. Astfel, la un

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

prim palier, l-am putea considera o particularitate mai mult sau mai puțin stabilă înregistrată la nivelul comportamentului în sarcini de tip cognitiv (fără să ne intereseze originea acesteia, care ar putea fi deosebit de complexă din punct de vedere cauzal). La un al doilea nivel, el ar putea fi privit ca o particularitate în modul de funcționare a unor mecanisme sau procese cognitive mai mult sau mai puțin autonome (periferice sau centrale), așa cum o fac Miller și Baron³⁹. La un al treilea nivel, particularitățile în modul de desfășurare a proceselor cognitive s-ar putea explica printr-o serie de factori interni mai mult sau mai puțin centrali care, fiecare dintre ei, ar putea fi gândiți ca aflându-se la originea stilurilor cognitive. Acești factori ar putea fi:

- influențe care se exercită de la nivelul sistemului cognitiv asupra subsistemelor sale;

- influențe care apar prin interacțiune directă a proceselor motivațional-afective cu cele cognitive;

- influențe ale unor structuri reglatorii bine definite care acționează atât asupra proceselor afectiv-motivaționale cât și asupra celor cognitive;

- influențe directe ale întregului sistem psihic asupra subsistemelor sale fără a fi nevoie de niște structuri reglatorii intermediare, separate.

Influențele de care s-a vorbit trebuie să fie relativ constante pentru ca să se poată vorbi de apariția unor stiluri. Mai aproape de ideea influențelor exercitate de la nivel central s-a aflat Klein⁴⁰, potrivit căruia stilurile pot fi gândite ca structuri, mecanisme de reglare care operează după reguli de control cvasi-stabilizate. Aceste reguli nu sunt construite ad-hoc, pentru situații speciale (așa cum ar fi în cazul strategiilor), ci sunt testate în situații nenumărate. Modalitățile stabile ale controlului cognitiv ar reflecta invarianți de bază ai personalității, anumite particularități motivațional-afective. Ulterior, cercetările au fost orientate de Witkin (1965)⁴¹, Pettigrew (1958)⁴² și Wallach și Kogan (1965)⁴³ mai degrabă pe făgașul studiului la primul nivel descris mai sus, a celui aproape exclusiv comportamental. Cercetările celor care preferă o abordare prin prisma psihologiei cognitive se opresc, în general, la cel de-al doilea nivel. Așa cum s-a văzut, mai aproape de sensul originar al constructului de stil cognitiv, așa cum a fost el conceput de Klein⁴⁴ și așa cum îl regăsim în alte domenii de activitate, ca stil de expresie (de exemplu stil literar, stil de a vorbi), este abordarea sa la ultimele niveluri, care se referă la influențele centrale relativ constante care se exercită la nivel periferic, sau ale celor de la nivel global la nivelul componentelor. Se poate spune, astfel, că ultimele abordări din psihologie asupra stilurilor cognitive ar trebui completate cu o viziune asupra rolului

³⁹ Ø. Martinsen, *ibidem*.

⁴⁰ G. Klein, *op. cit.*

⁴¹ S. Messick, *op. cit.*

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ G. Klein, *op. cit.*

interacțiunilor între procesele cognitive și cele motivațional-afective. Demersurile lui Sternberg⁴⁵ și cele ale lui Baron (1982)⁴⁶ și a câtorva studii relativ mai vechi (Harvey⁴⁷ și Gardner⁴⁸) se apropie de acest deziderat. E greu de precizat, deocamdată, în ce măsură influențele psihice din afara sistemului cognitiv se exercită prin interacțiuni directe între diferitele sisteme psihice sau prin intermediul unor structuri regulatorii speciale. Important e însă că stilul cognitiv ar trebui conceput mai degrabă ca o expresie la nivel comportamental al unor influențe de ordin global relativ constante care se exercită de la nivel central. Acest aspect a tins să fie neglijat în trecut, deoarece contestatarii conceptului de stil cognitiv s-au legat mai ales de atributul stabilității, făcând să pară că el este cel mai important pentru un stil cognitiv. De multe ori, în definițiile stilului cognitiv, termenul de „preferință” este exclus, când, de fapt, ideea de preferință pentru un anumit gen de prelucrare a informației este esențială stilului cognitiv. E de presupus că o preferință se cristalizează tocmai ca o reflectare locală a unor trăsături globale ale sistemului psihic. Prin urmare, nu orice fel de particularități individuale în prelucrarea informației trebuie să capete statutul de stil cognitiv. Sunt stiluri cognitive doar acelea care își au originea în influențele exercitate de la nivelul întregului sistem psihic asupra funcționării sistemului cognitiv și a subsistemelor sale.

3. PROPUNERI PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA PROCEDURILOR DE EVALUARE A STILURILOR COGNITIVE

În ceea ce privește modalitatea de evaluare a stilurilor cognitive s-ar putea înregistra un progres dacă s-ar da curs următoarelor propuneri. Una dintre ele se referă la renunțarea la evaluarea stilurilor cognitive exclusiv pe baza măsurării performanței în diferite sarcini și la introducerea unor noi criterii ale evaluării. Unul dintre ele ar fi acela al efortului relativ apreciat subiectiv de către o persoană ca fiind cerut de execuția aceleiași sarcini în două modalități diferite (caracteristice unor poli stilistici). Altul ar fi cel al nivelului relativ al satisfacției pe care o produce execuția unei sarcini într-una dintre modalități în raport cu cealaltă. În acest fel, un subiect nu mai e pus în situația de a alege între două modalități diferite de execuție a unei sarcini, nici în aceea de a fi evaluat din punct de vedere stilistic pe baza nivelului performanței. În prima situație de mai sus evaluarea e, de multe ori, compromisă de absența sau dificultatea menținerii unui control riguros asupra libertății percepute de către subiect de a alege între cele două modalități (pentru că de multe ori, implicit, indiferent de modul în care sunt formulate instrucțiunile, se

⁴⁵ R. G. Sternberg, *op. cit.*

⁴⁶ Ø. Martinsen, *op. cit.*

⁴⁷ O. J. Harvey, *Conceptual Systems and Attitude Change*, în: P. B. Warr (ed.), *Thought and Personality*, Ringwood, Penguin Books, 1970.

⁴⁸ *Ibidem.*

încurajează, datorită contextului cultural și a unor practici educative, doar una dintre modalități). În a doua situație, evaluarea stilului cognitiv se poate confunda cu evaluarea capacității de a îndeplini o anumită sarcină într-una sau alta dintre modalități. Prin constrângerea subiectului de a executa o sarcină în două modalități diferite și considerarea indicilor obiectivi și subiectivi care diferențiază cele două execuții se dezvoltă în practică o dimensiune a stilului cognitiv care a fost în general neglijată: cea afectivă. Așa cum s-a văzut și mai sus, această dimensiune apare în definirea stilului cognitiv sub forma termenului de „preferință”. În cercetările clasice, această dimensiune a fost operaționalizată prin cerința asigurării libertății de alegere. În propunerea de față se consideră că ea s-ar putea face și pe baza relatărilor directe ale subiectului. Apelul la astfel de relatări s-a mai făcut și în trecut, în chestionarele de evaluare a stilurilor cognitive⁴⁹. Însă, în acele cazuri, subiecții trebuiau să evalueze cât de plăcute le sunt niște activități care erau formulate în termeni prea generali sau formularea lor nu se făcea explicit în termeni polari (contrastanți). În plus, astfel de evaluări sunt mult mai puțin precise, pentru că se bazează pe evocarea unor situații din memorie și nu pe situații prezente. Ele au și dezavantajul că nu se poate controla, în mod riguros, modul în care subiectul interpretează sensul unor sintagme ca „îmi place să...” sau a formulărilor care se referă la genul de activitate descris de un item. Aceasta pentru că nu suntem siguri că subiecții folosesc aceleași dimensiuni în apreciere. În noua modalitate de evaluare, aceste probleme nu ar dispărea cu totul, dar sunt șanse ca ele să fie mult reduse. Ca urmare, s-ar putea să crească și gradul de constanță în timp sau intersituațională a unui stil cognitiv. Bineînțeles, pentru o astfel de evaluare, ca cea propusă mai sus, e nevoie de o constrângere suplimentară: sarcina cognitivă propusă subiectului trebuie să permită separarea a două modalități extreme de realizare.

O a doua propunere consideră că ar fi util ca stilurile să fie definite și pe baza unui aspect dinamic. Astfel, un individ nu ar mai fi caracterizat doar printr-unul dintre cei doi poli ai unei dimensiuni stilistice, nici ca fiind mixt, atunci când e capabil să folosească flexibil ambele stiluri. De fapt, rezultatele acestei ultime categorii de subiecți, din punct de vedere statistic cea mai numeroasă, au fost cel mai puțin explicate. O abordare dinamică ar putea clarifica, cel puțin parțial, problema caracterizării stilistice a acestei clase de subiecți. O persoană s-ar putea individualiza și prin modul de desfășurare a proceselor cognitive. Se poate întrevedea că o tendință în favoarea unei anumite modalități de prelucrare a informației se poate manifesta nu doar prin exclusivitate în alegere, printr-o trăire afectivă mai pozitivă atașată ei sau printr-un efort mai scăzut în execuția acelei modalități. Ea s-ar putea reflecta și în preferința pentru o anumită ordine de execuție a unor modalități diverse de prelucrare în confruntarea cu diferite sarcini. De exemplu, unele persoane ar putea să înceapă cu

⁴⁹ R. G. Sternberg, *op. cit.*

o prelucrare analitică și apoi să continue cu una sintetică sau invers, altele să înceapă cu una sintetică și să continue cu una analitică. Sau, ar putea să înceapă categorizarea stimulilor folosind categorii cu domenii largi, ca ulterior să treacă la categorii cu domeniu îngust sau invers. În plus, se pot întrevedea diferențe individuale în ceea ce privește gradul de stabilitate a preferințelor, sau evoluții în timp ale acestora după paternuri mult mai complexe decât simpla alternare. În astfel de cazuri, constanța unui stil cognitiv ar însemna de fapt constanța unui patern al evoluției în timp a preferințelor în raport cu diferitele modalități de prelucrare a informației.

În situația de mai sus s-a prevăzut considerarea variațiilor în timp ale modului de execuție a unei sarcini pe același tip de stimuli. Se poate întrevedea și identificarea unor paternuri individuale în evoluția modului de execuție a unei sarcini atunci când caracteristicile stimulilor sunt variate continuu. De exemplu, s-ar putea urmări evoluția modalităților de categorizare funcție de modificarea continuă a numărului de dimensiuni ale stimulilor sau a gradului de asemănare sau diferențiere dintre stimuli dați spre categorizare. De o astfel de concepție se apropie proba elaborată de Klein⁵⁰ pentru evaluarea dimensiunii controlului cognitiv nivelator – diferențiator. Ea urmărește evoluția modului de evaluare a mărimii unor stimuli a căror dimensiune e mărită sau micșorată gradual.

În concluzie, ar fi recomandabil ca, în general, prima soluție la care ar trebui să facă apel cercetătorii când se confruntă cu variabilitatea mare a datelor obținute pentru un fenomen psihic care, prin definiție, ar trebui să aibă un grad mare de stabilitate, ar fi aceea de a căuta includerea în cercetare și a altor dimensiuni (cum e cea afectivă sau temporală în cazul de față). Astfel, s-ar putea obține o stabilizare a rezultatelor. Ca urmare, nu ar trebui să se renunțe de la bun început la constructul teoretic pe baza căruia au fost culese datele.

4. CONCLUZII

Cercetarea asupra stilurilor cognitive nu ar trebui abandonată, pentru că existența unor tendințe, preferințe individuale, în prelucrarea informației rămâne un fapt care e greu de contestat. Ceea ce s-a aflat în dezbateri nu este existența acestor tendințe, ci nivelul lor de generalitate, constanța lor pentru informații de natură diferită, pentru sarcini sau contexte de prelucrare a informației diferite, stabilitatea lor în timp sau posibilitățile practice de evaluare. În privințele de mai sus, problemele constructului sunt, așa cum s-a mai arătat, similare cu cele ale trăsăturilor de personalitate, cu care este strâns înrudit. Aceleași considerații cu privire la consistența lor temporală și intersituațională sunt valabile și pentru stilurile cognitive. E nevoie ca, pe viitor, în definiția stilurilor cognitive

⁵⁰ G. Klein, *op. cit.*

generalitatea, constanța preferințelor în prelucrarea informației să fie raportate nu la individ, ci la interacțiunea individ – situație. De asemenea, studiile vor trebui să identifice mai precis ce tip de manifestare comportamentală corespunde unui anumit pol stilistic pentru diferitele categorii de sarcini și dacă această manifestare e mediată sau nu de alți factori, care ar putea să mascheze prezența lui. E nevoie și de o orientare mai pronunțată înspre o definire și evaluare a stilului care să se bazeze pe ideea de preferință în modul de realizare a prelucrărilor cognitive și pe aceea a includerii unui aspect dinamic, a unei dimensiuni temporale.

Toate aceste propuneri sperăm să contribuie la creșterea atractivității ideii de stil cognitiv, ținând cont mai ales și de beneficiile pe care le-ar putea aduce utilizarea acestui construct în cercetările cu caracter mai aplicativ.